เครื่องสายไทย

ของ

มนตรี ตราโมท

ประชุมเพลงไทยเดิม

ของ

กรมศิลปากร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายเปกข์ สุขวงศ์

ณ เมรุวัดธาตุทอง

๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานพลิงศพ นายเปกข์ สุขวงศ์ กำหนดงานวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕ ณ เมรุวัดธาตุทอง นางประมูล สุขวงศ์ ได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องเครื่องสายไทย ของนายมนตรี ตราโมท และประชุมบทเพลงไทยเดิม รวมในเล่มเดียวกัน เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์แก่ผู้มาร่วมงาน กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้พิมพ์แจกจ่ายได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องเครื่องสายไทยนี้ นายมนตรี ตราโมท ได้เรียบเรียงขึ้นตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งศิลปินเอก กรมศิลปากร เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ในประวัติของดนตรีไทยเป็นอย่างดี หนังสือเรื่องนี้ได้จัดพิมพ์มาแล้วครั้งหนึ่ง ส่วนเรื่องประชุมบทเพลงไทยเดิม กรมศิลปากรได้เคยจัดรวบรวมไว้ และได้ตรวจสอบที่มาของบทลำนำนั้น ๆ แล้วหมายเหตุไว้ว่าเป็นบทที่คัดหรือดัดแปลงมีเค้าเงื่อนมาจากหนังสือเรื่องอะไร ครั้งแรกรวบรวมได้ ๒๒ บท ได้อนุญาตให้จัดพิมพ์ไปครั้งหนึ่งให้ชื่อว่า ประชุมบทเพลงไทยเดิม

ภาคที่ ๑ และต่อมาได้รวบรวมไว้อีก ๒๑ บท จัดพิมพ์ขึ้นเป็นภาคที่ ๒ บทลำนำทั้ง ๔๓ บทนี้พึงสังเกตว่าบางบทหรือบางวรรคมีถ้อยคำไม่ตรงกับในหนังสือเรื่องเดิม ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุ ๒ประการ คือ เรื่องที่นำมาร้องนั้นอาจจะชำระแก้ไขกันเสียในภายหลังเพื่อให้กลมกลืนกันทำนองที่ร้องก็ได้ หรืออาจจำกันมาผิดเพี้ยนแต่เดิมก็ได้ บทไหนมีถ้อยคำต่างจากในหนังสือเรื่องเดิม กรมศิลปากรก็ได้คัดบทในหนังสือเรื่องเดิมมาไว้ด้วย เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกัน

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทานที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นายเปกข์ สุขวงศ์ ตลอดจนให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นการรักษาสมบัติของชาติและช่วยเชิดชูศิลปการขับร้องเพลงไทยไม่ให้เสื่อมสูญ ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานทั้งนี้ ขอจงดลบันดาลให้ นายเปกข์ สุขวงศ์ ผู้ล่วงลับได้ประสบอิฐคุณมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕

คำไว้อาลัย

ของ

นายหิรัญ สูตะบุตร

อธิบดีกรมสรรพกร

นายเปกข์ สุขวงศ์ ได้รับราชการสรรพากร มาด้วยดีตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้าย โดยได้ถึงแก่กรรมลงในขณะเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการกองภาษีการค้า กรมสรรพากร

ก่อนถึงแก่กรรมเล็กน้อย นายเปกข์ สุขวงศ์ ต้องรับภาระอันหนักเกี่ยวกับการร่างระเบียบปฏิบัติภาษีการค้าใหม่และร่างแบบฟอร์มใหม่ เพื่อให้ทันใช้ตามกำหนดเวลาที่ทางราชการต้องการ และตามที่กฎหมายบังคับใช้แล้ว นายเปกข์ สุขวงศ์ ได้มีความอุตสาหคร่ำเคร่งในงานจนบังเกิดผลสำเร็จสมความประสงค์ทุกประการ และเมื่อได้ทำงานเป็นผลสำเร็จแล้วนี้เอง นายเปกข์ สุขวงศ์ ก็เริ่ม

ล้มเจ็บด้วยโรคมะเร็ง และก็ไม่มีทางเยียวยาให้กลับฟื้นคืนดีได้ ได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ นายเปกข์ สุขวงศ์ ข้าพเจ้าในฐานะที่เป็นอธิบดีกรมสรรพากรจึงขอบันทึกไว้ เพื่อให้คนทั้งหลายทั้งปวงได้ทราบ และเพื่อให้บุตรหลานและญาติมิตรของ นายเปกข์ สุขวงศ์ ได้ภาคภูมิใจว่า นายเปกข์ สุขวงศ์ ผู้ซึ่งเป็นบิดา เป็นสามี เป็นญาติ และมิตรของท่านนั้น เมื่อได้เกิดมาแล้วในโลกนี้ ก็ได้บำเพ็ญกรณียกิจทำคุณประโยชน์แก่แผ่นดินตามควรแก่ฐานานุรูปแล้ว ไม่ได้เกิดมาเสียเปล่า และในโอกาสนี้ขอให้ นายเปกข์ สุขวงศ์ จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

คำอาลัยของลูก ๆ

ในชีวิตของพวกลูก ๆ ไม่มีการสูญเสียอันใดที่ยังความโศรกเศร้า อาดูรแก่พวกลูก ๆ ยิ่งไปกว่าการสูญเสียพ่ออันเป็นที่เคารพรักยิ่งของพวกลูกทุกคน พ่อได้จากลูก ๆ ไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ ด้วยโรคร้ายที่คร่าชีวิตใครต่อใครมามาก พวกลูก ๆ ไม่เคยคิดเลยว่า พ่อจะต้องจากพวกลูก ๆ ไปในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ ในเวลาที่พวกลูก ๆ ต้องการความคุ้มครองและความรักอันอบอุ่นจากพ่อเป็นที่สุด ขณะที่พ่อป่วยด้วยโรคร้ายซึ่งพวกลูกๆก็ทราบดีว่ามีทางหายน้อยมาก แต่พวกลูก ๆ ก็ยังหวังในความเมตตาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะบรรดาลให้พ่อมีชีวิตอยู่กับพวกลูก ๆ ต่อไป พวกลูก ๆ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าพ่อจะหายจากโรคนี้ เพราะพวกลูก ๆ เชื่อมั่นในผลบุญที่พ่อได้สร้างสมไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่คงจะช่วยพ่อได้บ้าง แต่ความหวังของพวกลูก ๆ ต้องสูญสิ้นไปในที่สุด ในวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕ เวลา ๘.๐๐ น. อันเป็นวันที่พ่อได้จากพวกลูกๆไปอย่างไม่มีวันกลับมาอีกเลย ท่ามกลางความอาลัยอาวรณ์ของพวกลูก ๆ เป็นอย่างยิ่ง

แม้ว่าพ่อจะจากพวกลูก ๆ ไปแล้วก็ตาม แต่ความรู้สึกของพวกลูก ๆ ยังคงนึกอยู่เสมอว่าพ่อยังอยู่ให้ความรักความอบอุ่นแก่พวกลูก ๆ ตลอดไป คุณความดีของพ่อที่มีต่อพวกลูก ๆ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ยังคงระลึกอยู่ในดวงใจของพวกลูก ๆ ทุกคน จนยากที่จะลืมได้ พ่อได้เลี้ยงดูพวกลูก ๆ มาอย่างดี ให้ความสุข ให้การศึกษาและอบรมอย่างดียิ่งแก่พวกลูก ๆ ทุกคน ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้พวกลูก ๆ มีความเจริญก้าวหน้า มีอนาคตที่รุ่งเรือง เป็นหลักฐาน นั่นเอง แต่พวกลูก ๆ มีความรู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ พ่อ ได้ ด่วน จากพวกลูก ๆ ไปเสียก่อนที่จะได้เห็นพวกลูก ๆ ได้รับความสำเร็จตาม ที่พ่อหวังไว้ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่อย่างไรก็ตามพวกลูก ๆ ก็จะพยายามต่อไปจนกว่าจะหมดหนทาง ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้เป็นไปตามความประสงค์ของพ่อ อัน เป็น ที่ เคารพรักยิ่งของพวกลูก ๆ ทุกคน

ด้วยบุญกุศลที่พ่อได้บำเพ็ญไว้ในภพ นี้ ตลอด จน การกุศลที่พวกลูก ๆ ได้ทำไป จงดลบรรดาลให้ดวงวิญญาณ

อันบริสุทธิ์ของพ่อ จงสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นดุสิต อยู่ในทิพยวิมาณอันสงบ และจงประสพแต่สุขคติ ในสัมปรายภพโน้นเทอญ

จากลูก ๆ ของพ่อ

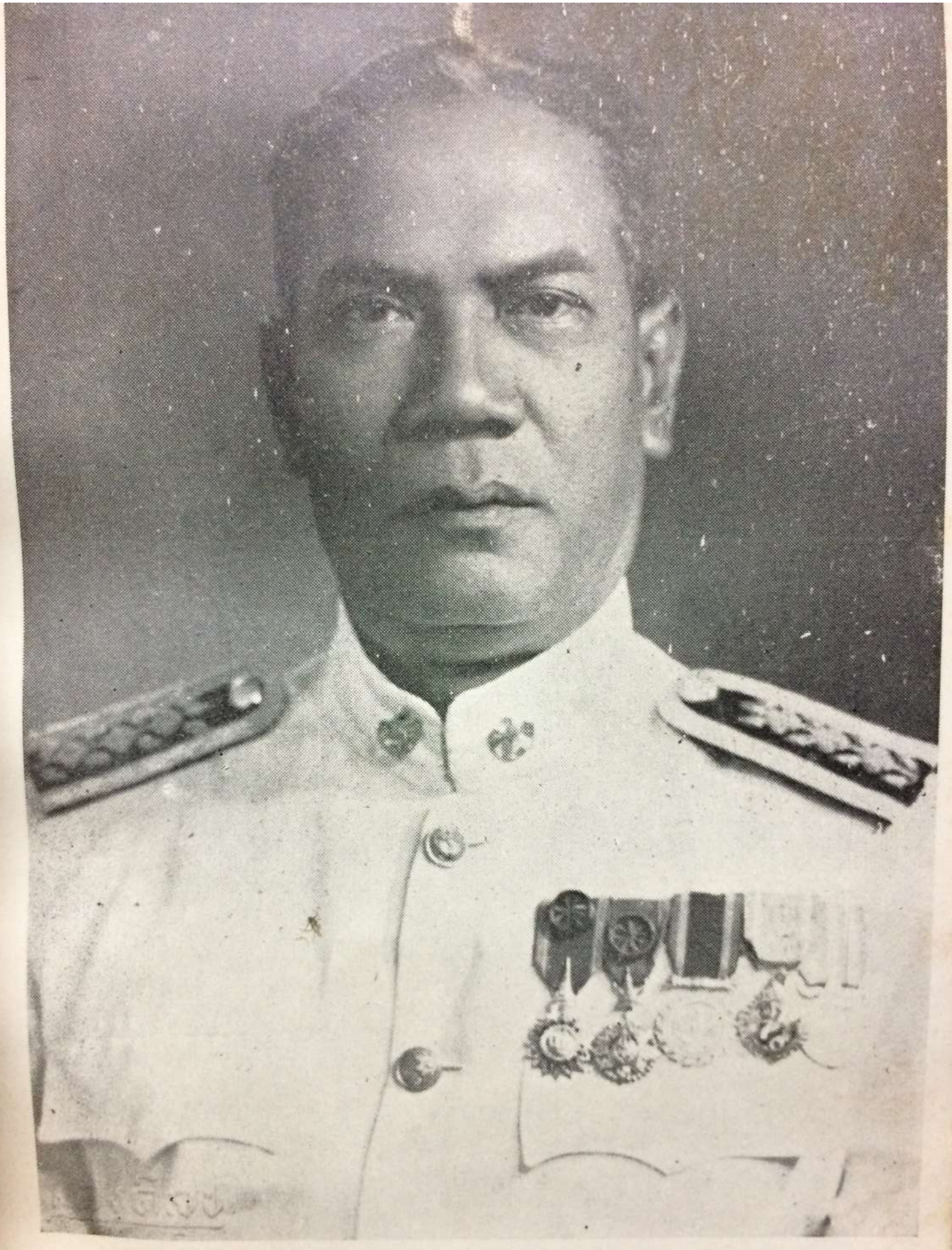

นายเปกข์ สุขวงศ์

ชาตะ ๓ มิ.ย. ๒๔๕๔

ประวัติของนายเปกข์ สุขวงศ์

นายเปกข์ สุขวงศ์ เกิดที่บ้านโพธิ์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันเสาร์ที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นบุตรคุณพ่อช่วย และคุณแม่บุญจันทร์ สุขวงศ์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๖ คน คือ

๑. นางแฟง อุไรรัตน์

๒. นางอุ้ย ชุมไชยโย

๓. นางดำ สีมา

๔. นายโชติ สุขวงศ์

๕. นายเปกข์ สุขวงศ์

๖. ด.ช. แปลก สุขวงศ์ (ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่เมื่อเยาว์วัย)

การศึกษา

ได้รับการศึกษาขั้นต้น จากโรงเรียนประชาบาลวัดพิกุลทอง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง จนจบชั้นประถมปีที่ ๓ อันเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนนั้น แล้วได้มาศึกษาต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดพัทลุง และได้ย้ายไปศึกษาต่อที่โรง

เรียนประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช (โรงเรียนเบญจมราชูทิศ) โดยพักอาศัยอยู่กับท่านเจ้าคุณวัดท่าโพธิ์ ได้ศึกษาอยู่จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๓ ขณะที่กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๔ ได้ลาออกจากโรงเรียนและเดินทางไปอยู่จังหวัดสตูล

การศึกษาทางพระพุทธศาสนา

ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดประดู่หอม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นเวลา ๑ พรรษา โดยมีท่านพระครูมุขธรรมประยูร ผู้ซึ่งมีอุปการคุณมาตั้งแต่เยาว์วัย เป็นผู้ให้การอบรมและดูแล

การรับราชการ

ได้เริ่มเข้ารับราชการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยดำรงตำแหน่งเสมียนกองธรรมการจังหวัดสตูล ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งดังต่อไปนี้ :—

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๔	ดำรงตำแหน่งเสมียนแผนกสรรพากร จังหวัดสตูล
วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖	ดำรงตำแหน่งเสมียนแผนกสรรพากร กิ่งอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๘	ดำรงตำแหน่งเสมียนแผนกสรรพากร จังหวัดสตูล
วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๘๐	ดำรงตำแหน่งเสมียนแผนกสรรพากร อำเภอสะมารัง จังหวัดปัตตานี
วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๑	สอบแข่งขันวิชาข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรีได้ จึงได้รับการเลื่อนชั้นเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นตรี และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประจำแผนกสรรพากร จังหวัดพังงา
วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๒	ดำรงตำแหน่งสมุห์บัญชีอำเภอชั้นตรี อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๔	ดำรงตำแหน่งศุภมาตรา จังหวัดสงขลา
วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๘๖	สอบคัดเลือกวิชาข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นโทได้ จึง

	ได้รับการเลื่อนชั้นเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นโท และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสรรพากรจังหวัดตาก
วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐	ดำรงตำแหน่งสรรพากร จังหวัดพัทลุง
วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๙๒	ดำรงตำแหน่งสรรพากร จังหวัดภูเก็ต
วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๙	ดำรงตำแหน่งสรรพากร จังหวัดสุราษฎร์ธานี
วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๐๐	ดำรงตำแหน่งสรรพากร จังหวัดนราธิวาส
วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๐๑	สอบคัดเลือกวิชาข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอกได้ จึงได้รับการเลื่อนชั้นเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญชั้นเอก และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรง

ตำแหน่งสรรพากร จังหวัดเอก
จังหวัดนราธิวาส

วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๓ ดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วย ผู้อำนวยการกอง กองภาษีการค้า กรมสรรพากร และดำรงตำแหน่งนี้จนกระทั่งถึงแก่กรรม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ โดยลำดับดังนี้ :—

พ.ศ. ๒๔๘๔ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๔๘๕ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๔๙๑ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๔๙๓ เหรียญบรมราชาภิเษก ร. ๙

พ.ศ. ๒๔๙๗ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๕๐๐ เหรียญจักรพรรดิมาลา

พ.ศ. ๒๕๐๒ เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๔

การครองเรือน

ได้ทำการสมรสกับนางสาวประมูล อรุณโรจน์ บุตรีคุณพ่อเพชร์ และคุณแม่พร้อม อรุณโรจน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีบุตรและธิดา รวม ๗ คน คือ:—

๑. นายประกิต สุขวงศ์

๒. น.ส. ขนิษฐา สุขวงศ์

๓. น.ส. จิราณี สุขวงศ์

๔. ด.ญ. พวงพร สุขวงศ์

๕. ด.ญ. ทิพยา สุขวงศ์

๖. ด.ช. โดม สุขวงศ์

๗. ด.ช. สูรย์ สุขวงศ์

นายเปกข์ สุขวงศ์ ได้เริ่มป่วยเป็นโรคมะเร็งในหลอดลมอาหาร ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๔ และได้เข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ตลอดมา แต่ก็สุดความสามารถของนายแพทย์ที่จะเยียวยาได้ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕ เวลาประมาณ ๘.๐๐ น. ณ บ้านเลขที่ ๒๙ ซอย ๖๗ ถนนสุขุมวิทย์

พระโขนง จังหวัดพระนคร โดยอาการสงบพร้อมหน้าภรรยาและบุตรทุกคน

นายเปกข์ สุขวงศ์ เป็นคนรักงานเป็นชีวิตจิตใจ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า "เกิดมาเพื่อทำงาน" ก็ไม่ไกลต่อความจริงนัก เป็นผู้ที่สนใจและพยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่อยู่เสมอ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ขณะที่นายเปกข์ สุขวงศ์ ดำรงตำแหน่งสรรพากรจังหวัดเอกจังหวัดนราธิวาสนั้น ได้รับคำชมเชยจากกรมสรรพากร เนื่องจากปฏิบัติจัดเก็บเงินภาษีอากรได้เพิ่มขึ้นเป็นเปอร์เซ็นต์สูงสุดของกรมสรรพากร นอกจากนั้น ยังเป็นผู้ที่รักและเป็นห่วงงานทั้ง ๆ ที่เริ่มไม่สบายในครั้งสุดท้าย แต่ก็ไม่ยอมหยุดงาน ได้พยายามไปปฏิบัติงานเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขประมวลรัษฎากรครั้งสุดท้ายจนสำเร็จลง จึงได้ลาหยุดราชการ และเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และได้ถึงแก่กรรมในระยะต่อมา

โดยที่นายเปกข์ สุขวงศ์ เป็นคนที่ซื่อสัตย์ สุจริต ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี มีจิตโอบอ้อมอารีต่อญาติ

มิตร และหมู่คณะ ตลอดจนผู้อยู่ในบังคับบัญชาเป็นอย่างดียิ่งนี้ จึงปรากฏว่านายเปกข์ สุขวงศ์ เป็นที่รักใคร่ชอบพอของคนที่ได้รู้จักโดยทั่วไปทุกแห่งที่ได้ย้ายไปรับราชการ นอกจากนั้น นายเปกข์ สุขวงศ์ ยังได้ประพฤติตนเป็นสามีดียิ่งของภรรยา และเป็นบิดาที่ดียิ่งของบุตร การที่ท่านได้มาถึงแก่กรรมลงในเวลาที่ยังไม่สมควรเช่นนี้ จึงเป็นที่เศร้าสลดแก่ภรรยาและบุตร ตลอดจนญาติมิตรอย่างสุดซึ้ง

ด้วยผลแห่งกุศลกรรมที่นายเปกข์ สุขวงศ์ ได้กระทำมาตั้งแต่ต้นจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต และผลแห่งการที่ภรรยาและบุตร ตลอดจนญาติมิตรที่ได้บำเพ็ญอุทิศให้แก่ดวงวิญญาณของนายเปกข์ สุขวงศ์ ขอจงเป็นพลวปัจจัยอำนวยสุขประโยชน์สำเร็จแด่นายเปกข์ สุขวงศ์ ตามสมควรแก่คติในสัมปรายภพโดยทุกประการ.

เครื่องสายไทย

ของ

มนตรี ตราโมท

วงบรรเลงของไทยซึ่งได้ปรับปรุงและยึดถือเป็นแบบแผน สำหรับบรรเลงในงานทั่ว ๆ ไป ในปัจจุบันนี้ แยกออกได้เป็นสามอย่างคือ ปี่พาทย์ มโหรี และเครื่องสาย ปี่พาทย์ก็มีขนาดวงและเครื่องผสม ผิดแผกแตกต่างกันออกไปตามลักษณะ เป็นปี่พาทย์เครื่องห้า ปี่พาทย์เครื่องคู่ ปี่พาทย์เครื่องใหญ่ และปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ มโหรีก็มีขนาดวง และลักษณะวงลดหลั่นกัน เป็นวงเล็ก เครื่องคู่และเครื่องใหญ่ คล้ายคลึงกับวงปี่พาทย์ ส่วนเครื่องสาย ก็มีขนาด วงและ ลักษณะ การ ผสม แตก ต่างไปได้หลายอย่างเช่นเดียวกัน เช่นวงเล็ก (เครื่องเดี่ยว)

เครื่องคู่ เครื่องสายปี่ซวา และเครื่องสายผสมต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันได้พลิกแพลงการผสมออกไป มากมายหลายอย่าง ในที่นี้มุ่งหมายจะกล่าวเฉพาะเรื่องเครื่องสาย จึงจะกล่าวให้หนักไปแต่ในด้านเครื่องสายเท่านั้น

เครื่องดนตรีที่ผสมเป็นวงเครื่องสายเฉพาะสิ่งที่เป็นหลักในวงจริง ๆ ก็ได้แก่

๑. ซอด้วง มีหน้าที่เป็นผู้นำวง ในจำพวกดำเนินทำนองเพลง

๒. ซออู้ มีหน้าที่หยอกล้อยั่วเย้า กระตุ้นเตือนให้เกิดความครึกครื้น สนุกสนานในด้านทำนองเพลง

๓. จะเข้ มีหน้าที่เก็บและสอดแทรกแซงไปกับพวกดำเนินทำนอง

๔. ขลุ่ย แยกออกได้เป็น ๒ ชนิด คือขลุ่ยเพียงออและขลุ่ยหลิบ ขลุ่ยเพียงออ ดำเนินทำนองโดยใช้เสียงโหยหวนข้างเก็บข้าง เป็นพื้น ๆ ส่วนขลุ่ยหลิบมี

ขนาดเล็กกว่าขลุ่ยเพียงออ และมีเสียงสูงกว่าขลุ่ยเพียงออ ๓ เสียง ดำเนินทำนอง หลบหลีก ปลีกทางออกไป เป็นการหลอกล้อยั่วเย้าไปในกระบวนเสียงสูง

๕. โทนและรำมะนา สิ่งทั้ง ๒ นี้ จะต้องตีให้สอดสลับรับกันสนิทสนมเสมือนดังเป็นของสิ่งเดียวกัน มีหน้าที่ควบคุมจังหวะหน้าทับ กระตุ้นเตือนให้บังเกิดความสนุกสนานแก่วง

๖. ฉิ่ง มีหน้าที่ควบคุมจังหวะย่อย ให้ทุกคนดำเนินจังหวะไปโดยสม่ำเสมอ

ส่วนสิ่งที่จะเพิ่มเติมให้เกิดความไพเราะ และเหมาะสมต่อไป เช่นฉาบสำหรับหยอกล้อยั่วเย้าจำพวกประกอบจังหวะ หม่งช่วยควบคุมจังหวะใหญ่ หรือสิ่งอื่น ๆ ใน

จำพวกบรรเลงทำนอง ก็ย่อมผสมเพิ่มเติมเข้ามาอีกได้ หากว่าสิ่งนั้นเมื่อฟังแล้วไม่ขัดหรือ รบกวน กับสิ่งอื่นที่มีอยู่ในวงที่กล่าวมาแล้ว ส่วนเครื่องประกอบภาษาสำหรับตีเวลาบรรเลงเพลงภาษาต่าง ๆ เช่นกลองจีน กลองต๊อก แต๋วโทน กลองชาตรี กลองยาว และกลองฝรั่ง (เรียกกันว่ากลองอเมริกัน หรือ มริกัน) ใช้เฉพาะในโอกาสที่ได้บรรเลงเพลงภาษา ซึ่งชาติเดิมเขาใช้เครื่องประกอบชนิดนั้นเข้าใจว่าจะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะในตำรามโหรีโบราณก็ระบุเพลงออกลูกบทไว้เป็นเพลงภาษา เช่นเพลงบำเรอบรมบาท ลูกบทตลุง เพลงหรุ่ม ลูกบทญวน เพลงพราหมณ์เก็บหัวแหวน ลูกบททวายรำ เพลงสินวล ลูกบทแขกหนัง เพลงตามกวาง ลูกบทมริกันเพลงฉิ่ง ลูกบทจีนขิม เพลงม้าย่อง ลูกบทมอญเก่าเพลงทะยอยเขมร ลูกบทเขมรเล่นน้ำ เพลงโอ้ลาว ลูกบทลาว เป็นต้น แต่จะมาเพิ่มเติมภายหลังขึ้นอีกบ้าง เช่นเพลงตามกวาง ออกลูกบทมริกัน ก็คงจะเพิ่มขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์ ราวรัชกาลที่ ๒—๓ นี้เอง สิ่งเหล่านี้มิได้

บังคับว่าทุกวงจะต้องมี หากแต่ว่าวงไหนต้องการบรรเลงเพลงภาษาที่ต้องใช้เครื่องประกอบชนิดนั้น ๆ ก็ควรจะมี มิฉะนั้นรสชาติของเพลงจะขาดความรู้สึกไปมาก

อันเครื่องบรรเลงในวงเครื่องสายที่เป็นหลักเท่าที่กล่าวมานี้ ก็ได้แก่ ซอด้วง ซออู้ จะเข้ และขลุ่ย เมื่อได้พิจารณาตามรูปลักษณะแล้ว มีหลายท่านที่มักจะนึกแน่ใจทีเดียวว่า ไทยเราได้เอาอย่างมาจากจีน แต่ขอท่านผู้นึกแน่ใจอย่างนี้ โปรดพิจารณาในด้านเหตุผล และประวัติศาสตร์ประกอบให้ถ่องแท้อีกสักนิด บางทีอาจจะทำให้นึกกลับกันตรงข้ามไปก็ได้

ตามประวัติศาสตร์ของชาติไทย ซึ่งเข้าใจว่าทุกท่านคงจะทราบกันอยู่ดีแล้วว่า อาณาจักรไทยในสมัยโบราณนั้น ตั้งอยู่ในดินแดนซึ่งเป็นประเทศจีนในสมัยปัจจุบันนี้ ถ้าท่านเปิดแผนที่ประเทศจีนดูแล้วจะเห็นแม่น้ำใหญ่ ๒ สายไหลผ่านประเทศจีน สายหนึ่งไหลไปลงทะเลในอ่าวเปจิหลี ชื่อแม่น้ำหวงโห อีกสายหนึ่งไหลผ่านแผ่นดินใหญ่ตอนใต้ไปลงทะเลด้านตะวันออก ชื่อแม่น้ำแยงซี ดินแดนในลุ่ม

แม่น้ำ ๒ สายนี้ แต่โบราณเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติเจ้าของถิ่นเดิมหลายชาติ ดินแดนตอนเหนือ ซึ่งตั้งตามส่วนโค้งของลุ่มน้ำหวงโหขึ้นไป เป็นที่อยู่ของชนชาติจีนโดยเฉพาะ ส่วนตอนใต้ลงมาตามลุ่มน้ำแยงซีตลอดทั้งฝั่งซ้ายและขวา เป็นที่อยู่ของชนชาติเจ้าของถิ่นเดิมซึ่งมิใช่จีน ตอนต้นของสายน้ำแยงซีซึ่งเป็นมณฑลเสฉวนในบัดนี้ เมื่อสมัยระหว่างก่อนถึง พ.ศ. ๒๙๘ ถึง พ.ศ.๓๔๒ เป็นที่ตั้งของอาณาจักรไทยสองอาณาจักร คือแคว้นจกและแคว้นปา ส่วนในตอนกลางลุ่มแม่น้ำแยงซีเป็นที่ตั้งอาณาจักรฌ้อ ซึ่งนักประวัติศาสตร์โดยมากกล่าวรับรองว่าฌ้อในสมัยนั้นคือชนเชื้อชาติไทย พระเจ้าฌ้อปาอ๋องซึ่งครองราชย์อยู่ในระหว่างพ.ศ.๓๑๐ ถึง๓๔๓ ก็ว่าเป็นกษัตริย์ไทยในสมัยโบราณนั้น จีนได้เครื่องดนตรีไปจากชนชาติในดินแดนตอนใต้หลายอย่าง ที่ปรากฏชัดก็คือกลองชนิดหนึ่งซึ่งจีนยังใช้อยู่จนทุกวันนี้เรียกว่า "นานตังกู" อันหมายถึงกลองของชาวใต้ ลักษณะเป็นกลองขึงหนังตรึงด้วยหมุดทั้งสองหน้าอย่าง "กลองทัด" ของไทยเราไม่ผิด

เพียนเลย และรูปกลองก็แตกต่างกับกลองชนิดอื่น ๆ ของจีนซึ่งเข้าใจว่า อาจได้ไปจากกลองของชนชาติไทย ในสมัยครั้งกระโน้นก็เป็นได้

ในสมัยเลียดก๊ก ราวก่อน พ.ศ. ๒๘๐ เซ็กปั๋นเจ้าเมืองไซหยง ปรากฏว่าไม่เคยเห็นหรือเคยฟังดนตรีเลย เมื่อกังจูบุนส่งมโหรีหญิงไปให้สำรับหนึ่งมี ๖ คนด้วยกัน เลยทำให้เพลิดเพลินจนถึงละทิ้งกิจการบ้านเมืองได้ และเมื่อในสมัยน่านเจ้าราว พ.ศ. ๑๓๔๕ ก็ปรากฏว่ากษัตริย์ไทยแห่งอาณาจักรน่านเจ้า ได้จัดส่งดนตรีไปยังราชสำนักจีน ณ กรุงซีอานฟู ส่วนเครื่องดนตรีที่ส่งนั้นจะมีสิ่งใดบ้างไม่สามารถจะทราบได้ แต่ก็พอชี้ให้เห็นว่าไทยเราได้มีความเจริญในด้านการดนตรีมาก่อน มิฉะนั้นไหนเลยจะกล้าเอามะพร้าวห้าวไปขายสวน

จดหมายของอาจารย์ผู้หนึ่งแห่งโรงเรียน 'Shung Tak Girls' Middle School ที่เซี่ยงไฮ้ซึ่งมีมาถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของไทยเรา ลงวันที่ ๑๑

ตุลาคม ๒๔๘๔ ก็กล่าวว่า เขาได้ทำการศึกษาค้นคว้าตำนานดึกดำบรรพ์ของชาติไทยในดินแดนจีน ได้หลักฐานไว้หลายอย่าง มีความตอนหนึ่งในหนังสือฉบับนั้นกล่าวว่า คนไทยมีอุปนิสัยศิลปทางดนตรีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เขากล่าวว่า "ตามหลักฐานที่ข้าพเจ้าค้นคว้าพบนั้น ปรากฏว่าชาติไทยหาได้มีกำเนิดขึ้นในมณฑลเสฉวน หรือประเทศจีนตอนใต้ ดังที่นักสอบสวนค้นคว้าแต่ก่อนเป็นอันมากรับรองกันอยู่โดยทั่วไปไม่ ถิ่นฐานบ้านเดิมของชาติไทยนั้นคืออาณาจักรที่เรียกว่าฉ่องหวู่ (Tsaung-wu) ซึ่งตั้งอยู่ในท้องที่มณฑลฮูนาน กวางตุ้ง และกวางสีรวมกัน และตั้งมาอย่างน้อยก็เป็นเวลา ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๗๑๒ ปีลงมาจนถึง๑๖๖๒ ปี (คือ ๔,๑๖๑ ปีก่อนมาแล้ว) ซึ่งเป็นรัชกาลของพระเจ้าจุน (พระมหากษัตริย์ของจีน ซึ่งตามพระราชพงศาวดารจีนแปลเป็นไทยเรื่องไคเภ็กเรียกว่า พระเจ้าซุ่นเต้) นั้น พระเจ้าจุนได้เสด็จมาเยือนอาณาจักรนี้ (คืออาณาจักรฉ่องหวู่ของไทย) เมื่อ

ตอนปลายรัชกาล และพระเจ้าจุนได้สวรรคตลงโดยปัจจุบันทันด่วนในดินแดนอันสวยงามทางใต้นี้ ฮวงซุ้ยฝังพระศพของพระองค์ยังเห็นได้ ณ เชิงเขาฉ่องหวู่ ในภาคใต้ของมณฑลฮูนาน (จนทุกวันนี้) ในสมัยโบราณกาลนั้นประชาชนพลเมืองแห่งอาณาจักรใต้นี้ เป็นผู้มีความสามารถในศิลปทางดนตรีอย่างเป็นที่น่าสังเกต โดยเฉพาะดนตรีของจีนปัจจุบันนี้ได้กำเนิดมาจากอาณาจักรใต้นี้ เป็นส่วนมากทีเดียว" นี่ก็เป็นประจักษ์พยานที่อาจารย์จีนผู้มีความรู้และค้นคว้ามาแล้วเป็นผู้กล่าวรับรองเอง

อันชนชาติจีนกับไทยนั้น นับว่าเป็นชาติที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุดมาแต่โบราณกาล บางสมัยก็ผูกสัมพันธไมตรีกันอย่างแนบแน่น บางสมัยก็แตกมิตรกัน เหมือนลิ้นกับฟันซึ่งอยู่ใกล้กัน การเชื่อมสัมพันธไมตรีกันก็ดี การแตกมิตรกันก็ดี ย่อมเป็นสื่อให้ศิลปและลัทธิธรรมเนียมเข้าคลุกเคล้าระคนปนกันเป็นอย่างดี ยิ่งเป็นการสงครามด้วยแล้วยิ่งทำให้ศิลป เข้าสู่กันได้มากที่สุด

ฝ่ายชนะก็มักจะกวาดต้อนทั้งผู้คนและทรัพย์สมบัติของผู้แพ้ไปสู่แคว้นตน หรือไม่ก็เข้ารีบเอาผืนแผ่นดินตรงนั้น ซึ่งมีทั้งผู้คนและทรัพย์สมบัติติดอยู่เป็นอาณาเขตของตน ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่ศิลปและลัทธิธรรมเนียมของฝ่ายแพ้จะเข้าไปเผยแพร่อยู่ในบ้านเมืองและชนชาติของฝ่ายชนะ ไม่มากก็น้อย ยิ่งทำสงครามกันบ่อยเข้าศิลปและลัทธิธรรมเนียมก็ยิ่งปะปนเพิ่มทวีมากขึ้นทุกที ประวัติศาสตร์ของไทยก็เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า จีนได้รุกรบให้ไทยต้องถอยร่นทิ้งถิ่นเลื่อนลงมาทางใต้ตลอดมาหลายยุคหลายสมัย ศิลปต่าง ๆ ของไทยซึ่งติดไปกับเชลยที่ถูกกวาดต้อนหรือติดอยู่กับบุคคลที่อยู่ประจำที่อันผืนดินตรงนั้นกลายเป็นอาณาจักรของจีน ก็ย่อมกลายเป็นครู หรือตัวอย่างสำหรับผู้มาครอบครอง ซึ่งมีความเจริญในด้านนี้น้อยกว่าจะยึดถือเป็นแบบแผน บรรดาซอด้วง ซออู้ หรือขลุ่ยซึ่งใช้อยู่ในวงเครื่องสายไทยในเวลานี้ ก็คงเป็นสมบัติดั้งเดิมของไทยเรา แต่เมื่อจีนเห็นแบบอย่าง นำไปสร้างขึ้นบ้าง จึงได้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ส่วนความเห็นงามในร่างหรือส่วน

สัดของสิ่งที่สรรค์สร้างขึ้น ก็แล้วแต่สัญชาตญาณของผู้สร้างที่จะมองเห็นงาม ต่อมาเมื่อชาวไทยต้องอพยพกันบ่อย ๆ เข้า การดนตรีก็จำเป็นที่จะต้องเสื่อมโทรม และสูญหายไป กว่าจะมาตั้งหลักฐานทำนุบำรุงขึ้นใหม่ได้ ก็ดูประหนึ่งว่าไปยืมมาจากชาติอื่นเสียแล้ว

ในพงศาวดารล้านช้าง มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า "เมื่อนั้น พระยาแถนหลวง จึงให้ศรีคันธัพพะเทวดาลงมาบอกสอนคนทั้งเมืองให้เฮ็ดฆ้อง กลอง กรับ เจแวง ปี่พาทย์ พิณ เพียะ เพลงกลอน ได้สอนให้คนตรีทั้งมวลแลเล่าบอก ส่วนครูอันขับฟ้อนฮ่วนนะสิ่งสว่างระเมงละมางทั้งมวลถ้วนแล ก็จึงเมือไหว้แก่พระยาแถนหลวงชุประการหั้นแล" ตามข้อความที่กล่าวนี้ พอจะฟังได้ว่ามีท่านผู้หนึ่ง เรียกว่าพระยาแถนหลวง สั่งให้เทวดาคันธัพพะลงมาสอนให้สร้างทำ และให้เรียนรู้ศิลปการดนตรีปี่พาทย์เพลงกลอนฟ้อนรำแก่คนทั้งหลาย ดูเป็นทำนองว่าพระมหากษัตริย์ของไทย ในอาณาจักรไทยเดิม ในสมัย

โน้น ครั้งยังตั้งอยู่ในดินแดนประเทศจีนสมัยนี้ และยังเป็นที่เคารพสักการะของชนชาวไทย ที่อพยพกันมาตั้งบ้านเมืองทางใต้ แถวดินแดนแคว้นสิบสองจุไทย ทรงมีพระทัยห่วงใย ทรงเกรงไปว่าชนชาติไทยอันร่วมเชื้อสายของพระองค์จะละลืมดนตรี ปี่กลอง เพลง กลอน ฟ้อนรำ อันเป็นศิลปประจำชาติไทยไปเสีย จึงส่งครูผู้ชำนาญในศิลปินเหล่านี้ ลงมาสอนคนทั้งหลาย ให้สืบสายศิลปินเหล่านี้ไว้เป็นของประจำชาติ ถ้าความเป็นจริงเหมือนดังที่ถอดใจความลงไว้นี้ ก็เป็นเรื่องรับรองความที่กล่าวแล้วข้างต้นเป็นอย่างดี

อันพิณเพียะที่กล่าวในพงศาวดารล้านช้างนี้ น่าจะเป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบขึ้น ในวงเครื่องสายสมัยโน้น แต่จะมีเครื่องผสมอย่างไรบ้าง ไม่สามารถที่จะเดาได้ เหมือนกับคำว่าปี่พาทย์ซึ่งเป็นความใน วรรคเดียวกันและก็มิได้ระบุว่ามีสิ่งใดผสมบ้างเช่นเดียวกัน ส่วน "เพียะ" ในที่นี้คงไม่หมายถึงเพียะ ที่มีรูปร่างเหมือนจ้องหน่องและดีดได้เสียงเดียวดังที่รู้จักกัน เพราะถ้าเป็นเพียะชนิด

นั้นก็ไม่นับว่าเป็นเครื่องสายที่ควรมีชื่ออยู่ติดกับคำว่าพิณเพียะ ในที่นี้เข้าใจว่าหมายถึงเครื่องดีดชนิดหนึ่งซึ่งรูปร่างคล้ายพิณน้ำเต้าของเขมร กระพุ้งเสียงของพิณน้ำเต้าทำด้วยผลน้ำเต้าจริง ๆ มีสายเดียว แต่กระโหลกซึ่งเป็นกระพุ้งอุ้งเสียงของเพียะนี้ ทำด้วยกะลามะพร้าวผ่าซีก เวลาดีดก็หันหน้าทางผ่าเข้าหาหน้าอก ขยับให้เกิดกังวาน เช่นเดียวกับพิณน้ำเต้า แต่มีสาย ๔ สาย เป็นเครื่องดนตรีโบราณในจังหวัดภาคเหนือมีชื่อเรียกว่า "เปี๊ยะ" (คำว่าเปี๊ยะกับเพียะก็ดูจะเป็นคำ ๆ เดียวกันได้) การบรรเลงเปี๊ยะนี้มีผู้ดีดขับร้องเอง มักเล่นในขณะที่ไปเกี้ยวสาว แต่ก็เหลือผู้ที่ดีดได้น้อยคนเต็มทีแล้ว อย่างไรก็ตาม ก็แลเห็นได้ว่าในวงพิณนี้มีเพียะ (หรือเปี๊ยะ) ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีจำพวกมีสายผสมอยู่ด้วย หรือมิฉะนั้นเพียะก็คือพิณชนิดหนึ่ง เมื่อได้ความว่าวงเครื่องสายในสมัยโน้นมีพิณเป็นประธาน เรียกพิณเป็นชื่อวง ดูก็ยิ่งทำให้รับกันกับจารึกของพ่อขุนรามคำแหงในสมัยสุโขทัยอย่างยิ่ง ในหลักศิลา

จารึกของพ่อขุนรามคำแหงสมัยสุโขทัยมีคำว่า "เสียงพาทย์ เสียงพิณ" เสียงพาทย์คงหมายถึงเสียงของวงปี่พาทย์ซึ่งมีเครื่องตีเป่าเป็นประธาน เสียงพิณหมายถึงเสียงของวงเครื่องสาย ซึ่งมีเครื่องดีด (พิณ) เป็นประธาน ในครั้งโบราณวงหนึ่งก็คงไม่มีเครื่องบรรเลงกี่อย่างนัก เมื่อค่อย ๆ ปรับปรุงให้วิวัฒนาการกันต่อมา วงปี่พาทย์และเครื่องสายจึงขยายตัวเพิ่มเครื่องผสมมากขึ้นตามลำดับ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์กล่าวถึงกำเนิดมโหรีไว้ว่า "เดิมมโหรีวงหนึ่งมีแต่คนเสียง สำหรับขับร้องลำนำตีกรับพวงให้จังหวะคน ๑ คนสีซอสามสายคน ๑ คนดีดกระจับปี่คน ๑ และตีโทนคน ๑ รวมเป็น ๔ คนด้วยกัน ลักษณะที่ประสมวงมโหรีเป็น ๔ คนดังกล่าวนั้นเหมือนจะเอาวิธีขับร้องของเดิม ๒ อย่างมาปรุงประสมกัน คือขับไม้อย่างหนึ่ง บรรเลงพิณอย่างหนึ่ง ขับไม้เป็นดนตรีผสมวงผู้ชายเล่น (ยังเล่นในงานสมโภชชั้นสูงเช่นในพระราชพิธีฉัตรมงคลเป็นต้น) มีคน

ขับร้องลำนำคนหนึ่ง คนสีซอสามสายคนหนึ่ง คนไกวบัณเฑาะว์ให้จังหวะคนหนึ่ง รวมเป็น ๓ คน การบรรเลงพิณนั้นปรากฏแต่ในหนังสือเก่า เช่นเรื่องกากี ที่คนธรรพ์ดีดพิณเย้ยพระยาครุฑนั้นเป็นต้น เป็นดนตรีเล่นคนเดียวดีดพิณด้วย ขับบรรเลงไปด้วย" พิจารณาเรื่องดีดพิณนี้แล้วก็ดูเหมือนการดีดพิณเปี่ยะ ของชาวไทยภาคเหนือที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง ส่วนคำว่ามโหรีนั้น ในสมัยโบราณใช้เป็นคำกลาง ๆ ที่เรียกการบรรเลงซึ่งประสมเป็นวงทั่วไป เช่นวงปี่พาทย์ก็เรียกว่า มโหรีปี่พาทย์ วงเครื่องสายก็เรียกว่า มโหรีเครื่องสาย มาในสมัยหลังนี้เราจึงได้มีวงดนตรีที่ประสมวงเรียกว่ามโหรี เป็นอีกอย่างหนึ่งต่างหาก ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น

อันนิสัยรักการดนตรีนั้น ชนชาติไทยเรามีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ และสืบเนื่องกันมาทุกยุคทุกสมัยไม่ขาดระยะ หากแต่บางสมัยอาจมีอุปสรรค ซึ่งเนื่องมาจากวิกฤตกาลอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น จึงจะเลิกร้างกันไปพักหนึ่ง แต่เมื่อหมดอุปสรรคแล้ว ก็กลับหันเข้า

รวบรวมทะนุบำรุงกันต่อไปใหม่ เป็นดังนี้ตลอดมา แม้ในกรุงศรีอยุธยา ก็ปรากฏว่าชาวไทยเราพอใจในอันที่จะนำเอาเครื่องดีดสีตีเป่ามาเล่นในยามว่าง เป็นเครื่องกล่อมอารมณ์กันอย่างแพร่หลาย แม้มิได้ร่วมวงก็นำไปดีดไปสีไปตีไปเป่ากันเป็นเอกเทศ จนถึงมีข้อห้ามไว้ในกฎมนเทียรบาล ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑—๒๐๓๑) ห้ามการ "ร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ ดีดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับ" ในสถานที่บางแห่งในบริเวณใกล้พระราชฐาน ซึ่งแสดงว่าในสมัยนั้นคงจะมีผู้นิยมเล่นเครื่องดีดสีตีเป่าตามที่ระบุไว้นี้อย่างมากมาย จนบางคราวอาจจะรื่นเริงกันเลยขอบเขตไปบ้าง ความเจริญในด้านเครื่องสายของชาวไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงต้องเลิกร้างละทิ้งกันเมื่อถูกข้าศึกรบกวน จนกระทั่งสูญเสียพระนครนั้นเอง แต่ถึงแม้การดนตรีจะต้องเสื่อมโทรมลง เพราะการสงครามเป็นอุปสรรค ก็คงจะเสื่อมเฉพาะที่กรุงศรีอยุธยา หรือที่อื่นซึ่งเป็นทางเดินทัพของข้าศึก หรือที่เป็นสมรภูมิเท่านั้น

ส่วนตำบลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการสงคราม ก็คงอยู่เป็นปรกติ เพราะการสงครามสมัยนั้นหาได้มีอาณาเขตกว้างขวางอย่างสมัยปัจจุบันนี้ไม่

ถึงสมัยกรุงธนบุรี แม้จะมีการศึกอยู่ข้างประปราย พวกที่ใฝ่ใจในศิลปการดนตรี ก็ยังอุตส่าห์รวบรวมกันเป็นวงกันได้ โดยสืบต่อจากศิลปินที่อยู่ในตำบลที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสงครามครั้งที่แล้ว ๆ มา เมื่อคราวสมโภชพระแก้วมรกต ก็ปรากฏว่ามีการบรรเลงมโหรีไทยสลับกับมโหรีแขก ฝรั่ง ญวน และเขมรอยู่หลายวัน ปรากฏตามหมายรับสั่งตอนหนึ่งว่า "ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิณพาทย์ไทย พิณพาทย์รามัญ และมโหรีไทย มโหรีแขก ฝรั่ง มโหรีจีน ญวน เขมร ผลัดเปลี่ยนกันสมโภช ๒ เดือนกับ ๑๒ วัน"

จนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนที่บ้านเมืองว่างศึกสงคราม วงการเครื่องสายจึงได้เริ่มรวบรวมทะนุบำรุงกันอย่างจริงจัง และก็มาเจริญมากขึ้นในตอนสมัยรัชกาลที่ ๔ พร้อมกับวงปี่พาทย์ ในสมัยนี้ถึงกับมีผู้พลิก

แพลงการผสมวงของเครื่องสายให้แปลกออกไปอีกอย่างหนึ่ง โดยนำเอาวงกลองแขกเข้ามารวมกันกับวงเครื่องสาย บรรเลงร่วมเป็นวงเดียวกัน และลดสิ่งขัดแย้งหรือซ้ำกันออกเสีย ดังจะกล่าวต่อไปนี้

กลองแขกได้แก่กลองชนิดหนึ่ง มีรูปร่างยาว ๆ ขึ้นหนังสองข้าง ใช้เร่งเสียงด้วยสายโยงห่าง ๆ ของไทยเรามีใช้อยู่ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งเรียกว่า "กลองมลายู" อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า "กลองแขก" กลองมลายูนั้นสายโยงเร่งเสียงทำด้วยหนัง ซึ่งเราได้แบบมาจากมลายู เห็นจะก่อนหน้าที่มีกองอาสาชาติต่าง ๆ ไม่กี่มากน้อย การผสมวงก็มีกลอง ๔ ลูก ปี่ ๑ เลา กับเหม่ง (ฆ้องที่มีขนาดย่อม และหนามาก ตีด้วยท่อนไม้เล็ก ๆ) อีก ๑ ใบ เดิมใช้ในกระบวนแห่ต่าง ๆ จนถึงแห่พระบรมศพและพระศพเจ้านาย ลงท้ายเป็นเครื่องประกอบเฉพาะงานศพ เรียกกันเป็นสามัญว่า "กลองสี่ปี่หนึ่ง" และบางแห่งก็ลดกลองลงเหลือเพียง ๒ ลูก เช่นทำบัวลอย และประกอบปี่พาทย์นางหงส์ เฉพาะประกอบกับปี่พาทย์นางหงส์ใช้

ฆ้องโหม่งแทนเหม่ง เพราะในวงปี่พาทย์มีฆ้องโหม่งอยู่แล้ว เป็นต้น ส่วนกลองแขกนั้น สายโยงที่เร่งเสียงทำด้วยหวายผ่าซีก ซึ่งเราได้แบบมาจากชวา การผสมวงมีเพียงกลองสองลูก ปี่ชวา ๑ เลา กับฆ้องโหม่ง ๑ ใบ ในสมัยโบราณใช้เพียงประกอบกับการฟ้อนรำ เช่นรำกริชและรำกระบี่กระบอง ต่อมาจึงใช้บรรเลงนำกระบวนเสด็จ และเป็นเครื่องประโคมในพิธีต่าง ๆ คู่กับปี่พาทย์ แต่ในภายหลังได้ใช้ฉิ่งเป็นเครื่องประกอบจังหวะแทนโหม่ง

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ ได้มีผู้คิดรวมวงกลองแขกดังกล่าวแล้วนี้กับวงเครื่องสาย ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นเข้าบรรเลงรวมกัน โดยเอาโทนรำมะนา และขลุ่ยเพียงออในวงเครื่องสายออกเสีย เพราะเป็นเสียงที่ฟ้องกัน และไร้ผลในการผสมวง เรียกวงที่ผสมนี้ว่า "กลองแขกเครื่องใหญ่" แต่ในสมัยต่อมาจนปัจจุบันเรียกว่า "เครื่องสายปี่ชวา" ซึ่งเป็นวงเครื่องสายไทยที่แยกการผสมไปอีกแบบหนึ่ง

ถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีผู้นำขิมของจีนเข้าผสมในวงเครื่องสายไทย ทำหน้าที่ตีเก็บแทรกแซง และกระตุ้นความสนุกสนานในจำพวกทำนองเพลงอีกสิ่งหนึ่ง ก็นับว่าได้รับความนิยมต่อมาจนบัดนี้ และต่อจากนั้นก็เกิดนำเอาเครื่องดนตรีของชาติอื่นเข้าผสมในวงเครื่องสายไทยอีกต่าง ๆ นานา สิ่งผสมที่นำเข้ามาใหม่เหล่านี้ ถ้าหากไม่ขัดแย้งหรือรบกวนสิ่งอื่นที่มีอยู่เดิมก็ย่อมกระทำได้ แต่ไม่ถือว่าเป็นหลักเกณฑ์ของวงดนตรีไทยที่แท้จริง คงถือว่าเป็นเครื่องผสมพิเศษเท่านั้น.

ประชุมบทเพลงไทยเดิม

ภาค ๑

(๑) พม่าห้าท่อน

บทที่ร้องกันทั่วไป

๑. เดินทางมาในหว่างกระถางไม้
ดอกใบรุกขชาติดาษดื่น

๒. ลมหวนเกสรเมื่อค่อนคืน
ชื่นชื่นชูกลิ่นถวิลใจ

๓. จำปาเทศเกดแก้วพิกุลแกม
ยี่สุ่นแซมสายหยุดพุดไสว

๔. พะยอมยงค์ดัดทรงสมละไม
ชั้นในไว้กรงสาริกา

๕. นกแก้วจับคอนแล้วนอนเฉย
เจ้าแก้วเอ๋ยสาวรักเจ้าหนักหนา ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ โจนลงกลางซานร้านดอกไม้
ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ดาษดื่น
รวยรสเกสรเมื่อค่อนคืน
ชื่นชื่นลมชายสบายใจ
กระถางแถวแก้วเกดพิกุลแกม
ยี่สุ่นแซมมะสังดัดดูไสว
สมอรัดดัดทรงสมละไม
ตะขบข่อยคัดไว้จังหวะกัน
ตะโกนาทิ้งกิ่งประกับยอด
แทงทวยทอดอินพรมนมสวรรค์ ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอ ฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๕๗)

(๒) พระยาโศก

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ เหลือบเห็นพระไวยอาลัยพ่อ
น้ำพระเนตรคลอคลอถึงขุนแผน
เป็นทหารผลาญย่อยมาร้อยแดน
พระกริ้วแค้นตรัสสั่งพระไวยพลัน ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ พระองค์เห็นพระไวยอาลัยพ่อ
น้ำพระเนตรคลอคลอถึงขุนแผน
ยอดทหารผลาญย่อยมาร้อยแดน
กริ้วแค้นตรัสสั่งพระไวยพลัน ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอ ฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๓ หน้า ๔๐๕)

(๓) จรเข้หางยาว

๑. ไม่เกรงองค์นรินทร์ปิ่นนเรศร์
๒. อันเรื่องเดชเกรียงไกรมไหศวรรย์
๓. อันมานพขบเขนสกาพนัน
ใครหมายมั่นมุ่งมาดให้มามี
๑. เธอก็เป็นพระยาครุฑอุดมเดช
๒. นิสัยเพศพงศ์ราชปักษี
๓. เนาสถานวิมานสิมพลี
พระบารมีอบรมสะสมมา ฯ

(กากีคำกลอน)

(๔) ทะแย

๑. โอ้ว่าเจ้าดวงมณฑาทอง
ไฉนน้องจึงมาร้างเสนหา
๒. พี่ตั้งจิตคิดอยู่ทุกเวลา
จะรับแก้วแววตาไปเวียงไชย
๑. จะอุปภิเษกให้เป็นเอกมเหสี
ในสุวรรณธานีเป็นใหญ่
๒. ควรหรือมาสลัดตัดอาลัย
จะมาทิ้งพี่ไว้อยู่เดียวดาย ฯ

(นัยว่ามณีสุริวงศ์ แต่ยังค้นไม่พบ)

(๕) สี่บท

บทที่ร้องกันทั่วไป

๑. เดินทางมาในกลางพนาเวศ
ภูวเรศรัญจวนครวญหา
๒. ให้คะนึงถึงแก้วกัลยา
พระราชาทุกข์นักหนักทรวง

๑. เหลือบดูหมู่บุหรงในดงดอน
ไม่ร้องร่อนจับเจ่าเหงาง่วง
๒. อันมิ่งไม้ที่ออกเป็นดอกดวง
ก็โรยร่วงเหี่ยวแห้งไม่แบ่งบาน ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๑ เดินทางกลางป่าพนาเวศ
ภูวเรศรัญจวนหวนหา
ให้คะนึงถึงแก้วกัลยา
พระราชาทุกข์นักหนักทรวง
เหลือบดูหมู่บุหรงในดงดอน
ไม่ร้องร่อนจับเจ่าเหงาง่วง
อันมิ่งไม้ที่ออกดอกดวง
ก็โรยร่วงเหี่ยวแห้งไม่แบ่งบาน ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๑๕)

(๖) บุหลัน

บทที่ร้องกันทั่วไป

๑. ครั้นค่ำสนธยาราตรีกาล
เผยม่านออกชมแสงบุหลัน

๒. ทรงกลดหมดเมฆอยู่พรายพรรณ
แสงจันทร์จับแสงรถทรง
๑. แสงโคมประทีปทองส่องสว่าง
กระจ่างจับพุ่มไม้ไพรระหง
๒. พวงพะยอมหอมหวนลำดวนดง
หอมกลิ่นประยงค์โยทะกา ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๑ ครั้นค่ำสนธยาราตรีกาล
จึงเผยม่านออกชมแสงบุหลัน
ทรงกลดหมดเมฆพรายพรรณ
แสงจันทร์จับแสงรถทรง
แสงโคมประทีปทองส่องสว่าง
กระจ่างจับพุ่มไม้ไพรระหง
ดอกพะยอมหอมหวนลำลวนดง
สายหยุดประยงค์โยทะกา ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๐๕)

(๗) เขมรปี่แก้ว

๏ นกน้อย
ช่างพูดจ้อยเจนหัดชัดภาษา
บรรเลงลานหวานหูชูวิญญา
เหมือนจะพาให้สบายวายคำนึง
ยืนลำนำซ้ำทำนองแต่สองอย่าง
ไม่เปลี่ยนบ้างจนจะเบื่อเหลือคิดถึง
เคยพึ่งขับจับจิตติดทรวงตรึง
ปี่ปมประหนึ่งกลบสำเนียงเสียงนกเอย ฯ

(พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๕)

(๘) ใบ้คลั่ง

๑. เสียดายดวงพวงผกานิจจาเอ๋ย
เหมือนต้นเตยไร้กลิ่นสิ้นเกสร
ภุมรินบินมาอยู่เวียนวอน
อรชรช่อผกาจะราโรย

๒. แมลงภู่ทองล่องเลยไปเชยอื่น
มิมาชื่นชิชวนให้หวนโหย

๓. หนาวน้ำค้างพร่างพรมเมื่อลมโชย
อาดูรโดยเหมือนมาลีพวงนี้เอย
๔. ถ้าแม้นหาไม่ไหนจะมี ปรานีเอย ฯ

(บทเก่า)

(๙) แสนเสนาะ

๑. สักรวาแสนเสียดายที่หมายมาด
เสียดายนุชสุดสวาทเพียงขาดจิต
๒. เสียดายด้วยมิได้ชมให้สมคิด
เสียดายด้วยมิได้ชิดสนิทนาง
หอมอะไรที่ไหนหนอ
อ้อที่กอ—กอระกำนั่นเป็นไร
หอมระกำฉันฤๅยังจำกลิ่นได้
ช่างชื่นหัวใจจริงเจียวเอย ฯ
๑. เสียดายแต่น้ำเสียงสำเนียงน้อง
เสียดายลำที่ได้ร้องจะหมองหมาง
๒. เสียดายด้วยไมตรีจะจืดจาง
เสียดายรักจักต้องร้างเสียแล้วเอย
หนาวลมฉันจะห่มผ้า

ถ้าแม้หนาวฟ้าฉันจะผิงไฟ
นี่หนาวอารมณ์มิรู้จะห่มอะไร
ช่างหนาวจับใจเสียจริงเจียวเอย ฯ

(บทเก่า)

(๑๐) นาคเกี้ยว

๑. (จะ) กินข้าวนั่งเคล้าอยู่คอยท่า
ให้พิมมานั่งกินด้วยกันก่อน
ครั้นเมียไม่กินพร้อมพ่อย่อมวอน
ขึ้นป้อนปลอบปลื้มประโลมใจ

๒. เห็นเขาเป็นผัวเมียกันมาหนัก
จะรักเหมือน (พ่อ) รักพิมหามิไม่
พ่อมาต้องเด็ดรักหักไป
ทำไมจะได้ของรักไปเชยชม

๑. เป็นจนจิตกลัวผิดไปไม่ได้
จนใจพ่อเอาไปแต่ผ้าห่ม
ในกลางไพร (พ่อ) จะได้ประคองชม
สุดตรมอกดิ้นอยู่เดียวดาย

๒. เมียจะนอนคนเดียวกระไรรอด
ใครจะกอดพิมนอนให้หนาวหาย
เคยแอบแนบข้างไม่ห่างกาย
เมียจะตายแล้วพ่อทูลกระหม่อมเมีย ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอ ฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๑ หน้า ๑๘๒)

(๑๑) เขมรโพธิสัตว์

๑. โอ้พ่อพลายสายสวาทของน้องเอ๋ย
ไม่เคยเลยจะห่างเหเสนหา
๒. มานอนหอด้วยน้องสองเวลา
พ่อเคยพาพิมพูดพิไรวอน
๓. นั่นนี่ซี้ซิกสัพยอก
ยั่วหยอกมิใคร่ให้ไปไกลหมอน
แขนซ้ายเคยให้เมียหนุนนอน
เห็นเมียร้อนพ่อก็พัดกระพือลม (๑)

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอ ฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๑ หน้า ๑๘๒)

---

(๑) บางท่านร้องว่า เย้าหยอกดังจะกลืนไม่ไกลหมอน
แขนซ้ายเคยหนุนให้เมียนอน
เมื่อยามร้อนพ่อก็พัดกระพือลม ฯ

(๑๒) เขมรราชบุรี

๑. ชะรอยกรรมจำพรากให้จากไป
จะผ่อนผันฉันใดนะอกเอ๋ย
แม้นเขามิสงสัยไม่ไปเลย
จะอยู่เชยชมแก้วกัลยา

๒. หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง
เหมือนกลิ่นสไบบางขนิษฐา ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๑๘)

(๑๓) เทพบรรทม

๑. สาวสวรรค์กัลยาเป็นข้าบาท
บำเรอองค์เทวราชอันเรืองศรี
ได้ทรงฟังวังเวงเพลงดนตรี
สำหรับที่เทวันเธอบรรทม

๒. องค์เทวราชของข้าบาทนี้เอย
พระกรเกยเขนยทอง
เสียงพิณพาทย์ระนาดฆ้อง
เสนาะก้องอยู่วังเวง

นภาพื้นเสียงครื้นเครง
ได้ทรงฟังวังเวงเพลงสวรรค์นี้เอย ฯ
(บทเก่า ม.ร.ว. ทัต แต่ง)

(๑๔) เทพนิมิต

๑. พระทรงฟังวังเวงด้วยเพลงขับ
ทั้งร้องรับดีดดีนด้วยพิณสี
๒. เสนาะคำล้ำทิพวารี
หวนประหวัดกษัตริย์ตรอมฤทัย
๑. บรรทมแนบแอบเขนยคะนึงนึก
หวนรำลึกถึงเจ้ายอดพิสมัย
๒. ให้ง่วงเหงาเศร้าสร้อยละห้อยใจ
ยิ่งฟังไปก็ยิ่งเพราะเสนาะเอย ฯ
(บทเก่า)

(๑๕) แป๊ะ

๑. คิดไปใจหายไม่วายโศก
เหมือนเดือนดับลับโลกไม่แลเห็น

๒. จะแลเหลียวเปลี่ยวเปล่าเศร้าทรวงเย็น
ไหนจะเว้นโศกาแสนอาดูร
หอมอะไรที่ในสวน
หอมดอกลำดวนกระดังงา
หอมกระถินกลิ่นจำปา
หอมเมื่อเวลาเย็นเอย

๑. อกเอ๋ยหมายเชยก็แลลับ
เหมือนเดือนดับลับโลกก็เห็นสูญ
๒. ยิ่งซ้ำโศกโรครักมาเพิ่มพูน
โอ้จะสูญสิ้นชื่อเจียวฤาเอย
หอมอะไรที่ในดง
หอมดอกประยงค์นางแย้ม
หอมพิกุลยี่สุ่นแซม
หอมไม่แรมโรยเอย ฯ

(บทเก่า)

(๑๖) ตะลุ่มโปง

๑. จวนจะแจ้งแสงเดือนคล้ำ
ประจำยามระยับจับเวหา
๒. แสนวิตกอกเอ๋ยจะเลยลา
เสียดายรสพจนายิ่งอาวรณ์

(บทเก่า)

(๑๗) สารถี

บทที่ร้องกันทั่วไป

๑. น้องเอ๋ยวาจาช่างน่ารัก
เสนาะนักน้ำคำร่ำเสียดสี
๒. ปีมจะกลืนชื่นใจในวาที
เสียดายแต่ยังไม่มีคู่ภิรมย์
๓. แม้นชายใดได้อยู่เป็นคู่ครอง
จะแนบน้องเชยชิดสนิทสนม
พี่จะอยู่สู้รักไม่แรมชม
มิใช่ลมลวงน้องให้หมองใจ ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

น้อยฤๅพูดจาช่างน่ารัก
เสนาะนักน้ำคำเจ้าเสียดสี
ปิ่มจะกลืนชื่นใจในวาที
สงสารด้วยยังไม่มีคู่ภิรมย์
แม้นชายใดได้อยู่เป็นคู่ครอง
จะแนบน้องเชยชิดสนิทสนม
พี่จะอยู่สู้รักไม่แรมชม
มิใช่ลมลวงน้องอย่าหมองใจ ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๖๑)

(๑๘) แขกมอญ

๑. พระทรงลักษณ์ (๑)
งามพักตร์ผ่องเพียงดวงบุหลัน
๒. สารพัดพร้อมพริ้งทุกสิ่งอัน
วิไลวรรณอ้อนแอ้นเอวกลม
๓. อันนารีที่เป็นหน่อกษัตริย์ชาติ
จะสนิทพิศวาสไม่งามสม ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๓๓๑)

---

(๑) บทพระราชนิพนธ์ว่า "พระเอยพระทรงลักษณ์"

(๑๙) ลาวดำเนินทราย

๏ เป็นเวลาดึกหนักหนาอยู่แล้วหนอ
จะรีรอร้องเล่นเป็นห่วง ๆ
เหมือนเกสรโกสุมทุกพุ่มพวง
จะแรมร่วงโรยราน่าเสียดาย
โอ้ว่าอกเอ๋ยกรรม
อกเอ๋ยจะทำเป็นฉันใด
แม้ไม่มีห่วงบ่วงใย
ตัวฉันไม่ไปเลยเอย
เป็นกรรมจำพรากจำจากจำไกล
จำจิตจำใจจำจากจำไกลกันเอย ฯ

๏ นิจจาเอ๋ยเราเคยสรวลสำรวลเล่น
จะจากไปมิได้เว้นน่าใจหาย
ค่อยอยู่เถิดกัลยาอย่าอันตราย
ขอลาเลื่อนเคลื่อนคลายไปก่อนเอย
โอ้ว่าแสนเสียดาย
โอ้ว่าเสียดายนัก

จะต้องหักใจจร
ใจเอ๋ยจะขาดลงรอน ๆ
ด้วยแสนอาวรณ์จริงเอย
หวานใจหนอย่แม้นน้ำคำ
หวานประจำ
หวานอยู่ในน้ำคำเอย ฯ

(บทเก่า)

(๒๐) ลมพัดชายเขา

บทที่ร้องกันทั่วไป

๑. เวลาดึกเดือนตกวิหคร้อง
ระวังไพรไก่ก้องกระชั้นขัน
๒. เสียงดุเหว่าเร่าร้องไพรวัน
พระหวั่นหวั่นทรวงสะท้อนถอนฤทัย
๑. พระเคลิ้มองค์ทรงทอดพระเนตรหา
เจ้าตามมาเรียกพี่ฤๅไฉน
๒. ลมหวนอวลกลิ่นสุมาลัย
หอมเหมือนกลิ่นสไบบังอร ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๏ เวลาดึกเดือนตกนกร้อง
ระวังไพรไก่ก้องกระชั้นขัน
เสียงดุเหว่าเร้าเรียกหากัน
ฟังหวั่นว่าเสียงทรามวัย
พระลุกขึ้นเหลือบแลชะแง้หา
เจ้าตามมาร้องเรียกฤๅไฉน
ลมชวยรวยรสสุมาลัย
หอมเหมือนกลิ่นสไบบังอร ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๔)

(๒๑) ปลาทอง

๏ ดอกรัก
รูปทรงวงพักตร์ก็งามสม
ท่วงทีกิริยาดูน่าชม
ดังล่องลมลอยฟ้ามาสู่วัง
ดอกเอยดอกสร้อย
งามแฉล้มแช่มช้อยดูหยดย้อยจริงเอย
เหมือนเกสรโกสุมทุกพุ่มพวง

ลอยอยู่ในห้วงชลาลัย
บุญน้อยต้องลอยไป
อีกสักเมื่อไรจะกลับมา ฯ

๏ แม้นได้โฉมงามทรามสวาท
ไม่นิราศเริศร้างเหมือนปางหลัง
จะแนบนอนบนสุวรรณบัลลังก์
ไปไหนนั่งเคียงข้างไม่ห่างกาย

ดอกเอยดอกมะปราง
รักจริงจริงไม่ทิ้งขว้างจะรักไม่ร้างเลยเอย
แซ่เสียงเรไรร่อนร้อง
ถูกลมแล้วก็ล่องลมไป
ดอกสร้อยสุมาลัย
รักแล้วไม่ไกลเลยเอย ฯ

(บทเก่า)

(๒๒) นกขมิ้น

๏ เจ้านกขมิ้นเหลืองอ่อน
ค่ำแล้วเจ้าจะนอนที่รังไหน

นอนไหนนอนได้
สุมทุมพุ่มไม้ที่เคยนอน
ลมพัดมาอ่อน ๆ
เจ้าก็ร่อนไปตามลมเอย
ดอกเอ๋ยดอกขจร
นกขมิ้นเหลืองอ่อน
ค่ำแล้วจะนอนไหนเอย ฯ

(บทเก่า)

ภาค ๒

(๒๓) ขิมใหญ่

๏ รื่นรื่นชื่นกลิ่นมณฑาทอง
จะโรยร้างห่างห้องเวหาหาว
หอมหวนประหลาดไม่ขาดคราว
จวนฟ้าขาวดาวเคลื่อนเลื่อนลับลี้
สำเนียงผู้ใดช่างไพเราะ
มาพร้องเพราะหวานหูอยู่เมื่อกี้
หงส์ทองล่องฟ้ามารอรี้
สำเนียงนี้ขิมร้องสนองนาม ฯ

(บทเก่า)

(๒๔) เขมรปากธ่อ

๏ บัดนั้น
นักคุ้มบังคมก้มเกศา
ความเกรงพระราชอาชญา
เจรจาเสียงสั่นด้วยพรั่นใจ ฯ

(กลอนบทละครเรื่องพระร่วง หรือขอมดำดิน
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

(๒๕) เขมรไทรโยค

๏ บรรยายความตามไท้เสด็จยาตร
ยังไทรโยคประพาสพนาสณฑ์
ไม้ไล่หลายพรรณคละขึ้นปะปน
ที่ชายชลเขาชะโงกเป็นโตรกธาร ฯ

๏ น้ำพุพุ่งซ่า
ไหลมาฉาดฉาน
เห็นตระการ
มันไหลจ้อกโครม ๆ
มันดังจ้อก ๆ ๆ ๆ โครม ๆ ฯ

๏ น้ำใสไหลจนดูหมู่มัศยา
ก็เหล่าหลายว่ายมาก็เห็นโฉม
ยินปักษาซร้องเสียงเพียงประโลม
เมื่อยามเย็นพยับโพยมร้องเรียกรัง ฯ

๏ เสียงนกยูงทอง
มันร้องโด่งดัง
หูเราฟัง
มันดังกะโต้งโห่ง
มันดังก้อก ๆ ๆ ๆ กะโต้งโห่ง ๆ

(พระนิพนธ์สมเด็จ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์)

(๒๖) เขมรใหญ่

๏ เจ้ารูปงามทรามสุดสวาทพี่
รูปเช่นนี้หรือควรจะเป็นข้า
ถึงค่าตัวเก้าชั่งดังวาจา
ยังไม่สมราคาที่งามคม
เนื้ออ่อนดังว่านอนด้วยฟูกทิพย์
สักยี่สิบชั่งช่วยก็เห็นสม
พี่จะช่วยแก้วตาอย่าปรารมภ์
จะช่วยเจ้าไปไว้ชมให้ชื่นใจ ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา
คนละสำนวนกับฉบับหอ ฯ พิมพ์)

(๒๗) แขกลพบุรี

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ ลำดวนเอ๋ยพี่จะด่วนไปก่อนแล้ว
ทั้งเกดแก้วพิกุลยี่สุ่นสี
จะโรยร้างห่างสิ้นกลิ่นมาลี
จำปีเอ๋ยสักกี่ปีจะมาพบ

ที่มีกลิ่นก็จะคลายหายหอม
จะพลอยตรอมสูญสิ้นกลิ่นตระหลบ
ที่มีลูกก็จะคลายวายครบ
จะเงียบเหงาเศร้าซบสลบไป ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ ลำดวนเอ๋ยจะด่วนไปก่อนแล้ว
เกดแก้วพิกุลยี่สุ่นสี
จะโรยร้างห่างสิ้นกลิ่นมาลี
จำปีเอ๋ยก็ปีจะมาพบ
ที่มีกลิ่นก็จะคลายหายหอม
จะพลอยตรอมเหือดสิ้นกลิ่นตระหลบ
ที่มีดอกก็จะวายระคายครบ
จะเหี่ยวแห้งเซาซบสลบไป ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๘๒)

(๒๘) เชิดจีน

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ ว่าพลางทางจูงสีหมอกม้า
เบาะอานพานหน้าดูงามสม

ดังจะปลิวลิ่วลอยไปตามลม
อย่าปรารมภ์ไปเลยเจ้ามาขี่ม้า
ปลอบพลางทางค่อยกระซิบบอก
ม้าสีหมอกตัวนี้มีสง่า
ขวัญอ่อนงอนง้อขอขมา
อย่าให้พี่สีหมอกม้ากระเดื่องใจ ฯ

๏ วันทองสองมือประณมมั่น
หวั่น ๆ กลัวม้าไม่เข้าใกล้
พี่สีหมอกของน้องอย่าจองภัย
จะขอขี่พี่ไปทั้งผัวเมีย
ขุนแผนจูงนางมาใกล้ม้า
ลูบหลังอาชาให้เชื่องเสีย
มือหนึ่งจูงม้าว่าปลอบเมีย
ม้าเลียนางหวีดประหวั่นกลัว ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ ว่าพลางทางจูงสีหมอกม้า
เบาะอานพานหน้าดูงามสม
ดังจะปลิวลิ่วลอยไปตามลม

อย่าปรารมภ์เลยนะเจ้ามาขี่ม้า
ปลอบพลางทางกอดกระซิบบอก
ม้าสีหมอกตัวนี้มีสง่า
เนื้ออ่อนงอนง้อขอยมา
อย่าให้พี่สีหมอกม้ากระเดื่องใจ ฯ

๏ วันทองสองมือประณมมั่น
พรั่นพรั่นกลัวม้าไม่เข้าใกล้
พี่สีหมอกของน้องอย่าจองภัย
จะขอขี่พี่ไปทั้งผัวเมีย
ขุนแผนพานางมาใกล้ม้า
ลูบหลังอาชาให้เชื่องเสีย
หยิบมือลูบม้าว่าปลอบเมีย
ม้าเลียมือหวีดประหวั่นกลัว ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๘๔)

(๒๙) ถอนสมอ

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ ลมดีพระก็ใช้ใบไป
ภูวไนยอุ้มองค์ขนิษฐา

ขึ้นนั่งยังท้ายเภตรา
ชมหมู่มัจฉาในสายชล
พิมทองล่องลอยแลคล้ำ
วาฬผุดพ่นน้ำเป็นฝอยฝน
ฉนากฉลามว่ายตามวน
โลมาหน้าคนนนทรี
ชี้ชมศิลาปะการัง
เขียวดังมรกตสดสี
ที่ลายก็คล้ายราชาวดี
แดงเหลืองเลื่อมสีเหมือนโมรา ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๏ ลมดีพระก็ใช้ใบไป
พระอุ้มองค์อรไทขนิษฐา
ขึ้นนั่งยังท้ายเภตรา
ชมหมู่มัจฉาในสายชล
พิมทองล่องลอยแลคล้ำ
วาฬผุดพ่นน้ำดังฝอยฝน
ฉนากฉลามว่ายตามวน

โลมาหน้าคนนนทรี
พระชี้ชมศิลาปะการัง
ที่เขียวดังมรกตสดสี
ที่ลายคล้ายราชาวดี
แดงเหลืองเลื่อมสีเหมือนโมรา ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๖๗)

(๓๐) ทองย่อน

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ หยอกเล่นนิดหนึ่งก็ไม่ได้
ใจน้อยนี่กระไรวันทองเอ๋ย
รักใคร่พาไปจะชมเชย
อย่านึกเลยว่าจะคืนให้ใครชม ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ พี่หยอกเล่นนิดหนึ่งก็ไม่ได้
ใจน้อยนี่กระไรวันทองเอ๋ย
พี่รักใคร่พาไปจะชมเชย
อย่านึกเลยที่จะคืนให้ใครชม ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๘๔)

(๓๑) นางครวญ

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ ทอดองค์ลงแล้วก็โศกา
กัลยาแค้นขัดกลัดจิต
โอ้ว่าพระโฉมยงทรงฤทธิ์
น้องคิดว่าจะครองตัวไว้
ให้ผ่องแผ้วดังแก้วจินดา
กว่าจะพบผ่านฟ้าพิศมัย
ไม่เหมือนคิดผิดหวังตั้งใจ
ชะรอยกรรมทำไว้แต่ไรมา ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๏ ทอดองค์ลงแล้วก็โศกา
กัลยาแค้นขัดกลัดจิต
โอ้พระโฉมยงทรงฤทธิ์
น้องคิดว่าจะครองตัวไว้
ให้ผ่องแผ้วเพียงแก้วจินดา

กว่าจะพบผ่านฟ้าพิศมัย
ไม่เหมือนคิดผิดหวังตั้งใจ
ชะรอยกรรมทำไว้แต่ไรมา ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๓ หน้า ๑๓๖)

(๓๒) แปดบท

๏ ฝูงเนื้อลืมถิ่นกินระบัด
โคกระทิงวิ่งตัดมาหน้าฉาน
เหมือนจะทูลข่าวขัดทัดทาน
พระเห็นเหตุเภทพาลก็หลากใจ
ร้อนระงมลมแล้งไม่พานพัด
เงียบสงัดใบไม้ก็ไม่ไหว
พระอุบะตันหยงที่ทรงไป
ก็ขาดตกลงในกลางทาง ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๒๑๙)

(๓๓) พระอาทิตย์ชิงดวง

๏ เรื่อย ๆ ภุมรินบินว่อน
เกลือกเกสรบัวทองผ่องใส
รื่น ๆ รสสุคนธ์ปนไป
สองใจจ่อจิตสนิทนอน ฯ

๏ ดอกเอยเจ้าดอกบัวผัน
บุหงาสวรรค์ของเรียมนี่เอย ฯ
๏ เจ้าหน้านวลเอย
เจ้าหน้านวลยวนใจให้พี่เชย
ไม่ละไม่เลยไม่ลืมชม
แม้ห่างอินทรีย์อกพี่ระบม
อกตรอมอกตรมเสียจริงเอย ฯ
๏ เจ้าภุมรินเอยกลั้วกลิ่นบุปผา
เกสรผกาไม่ราโรย
จะคลึงจะเคล้าจะเผ้าสงวน
จะยั่วจะยวนเมื่อลมโชย
จะกอบจะโกยกลิ่นไปเอย ฯ
๏ ดอกเอยเจ้าดอกโกมุท
เจ้าแสนสวยสุดของเรียมนี่เอย ฯ

(บทเสภาเรื่องพญาราชวังสัน พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ หน้า ๑๐)

(๓๔) พระอาทิตย์ชิงดวงอีกบทหนึ่ง

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ พระอาทิตย์ชิงดวงพระจันทร์เด่น

ดาวกระเด็นใกล้เดือนดาราดับ
หิ่งห้อยพรอยพรายไหวระยับ
แมลงทับท่องเที่ยวสะเทือนดง ฯ

๏ ดอกเอยเจ้าดอกจิก
หัวใจจะพลิก (พลิก) เสียแล้วเอย
(หนาเจ้าเอย) ฯ

๏ เตะกกกะมงนาย
นายกกกะมงยาน
รักเจ้าสร้อยสังวาลย์
ของพี่นี่เอย ฯ

๏ เจ้ากลับมาเชยพี่หน่อยรา
ในสาคะมามอดเอย ฯ

๏ ดอกเอยเจ้าดอกสลิด
เจ้าคู่ชีวิต (ชีวิต) ของเรียมนี่เอย ฯ
(ดัดแปลงและเพิ่มเติมจากขุนช้างขุนแผน)

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ พระอาทิตย์ชิงดวงพระจันทร์เด่น

ดาวกระเด็นใกล้เดือนดาราดับ
หิ่งห้อยพร้อยไม้ไหวระยับ
แมลงทับท่องเที่ยวสะเทือนดง ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอ ฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๖๒)

(๓๕) เพลงยาว

๏ พระโฉมยง

พระจงโปรดเกศเกศา
น้องขอถวายความสัจจา
อันความเสนหาพระภูมี
ถึงจะชั่งด้วยเขาพระสุเมรุมาศ
ไกรลาสสัตภัณฑ์คิรีศรี
ยังไม่หนักเท่ารักพระจักรี
ยากที่น้องจะอยู่ด้วยภูวไนย
มิเทวราชบัญชา
องค์พระอิศราเป็นใหญ่
จำบำราศรสรักหักใจ
หาไม่ไม่ไกลพระภูมี

ซึ่งจะรับน้องกลับไปเวียงไชย
พระคุณใส่ไว้เหนือเกศี
(เข้าใจว่าในเรื่องมณีสุริย์วงศ์ แต่ยังค้นไม่พบ)

(๓๖) ภิรมย์สุรางค์

๏ สาวอัปสรอ่อนเสียงสำเนียงสนอง
เสนาะรสพจน์พร้องร้องถวาย
เป็นใจความงามงดบทภิปราย
แสนเสียดายดึกด่วนจวนเวลา ฯ

(บทเก่า)

(๓๗) ย่องหงิด

๏ ดวงเอยดวงสมร
จะรีบร้อนไปไหนนะโฉมศรี
แก้วตาจงอยู่สักราตรี
พอให้พี่ค่อยคลายวายกังวล
ตัวเจ้าสีเหมือนดอกไม้ทิพย์
จะเอื้อมหยิบเมื่อไรจะได้ถึง
ขอแต่ได้โฉมเฉลาไว้เคล้าคลึง
แล้วจึงจะส่งไปเมืองฟ้า ฯ
(เข้าใจว่าในเรื่องมณีสุริย์วงศ์ แต่ยังค้นไม่พบ)

(๓๘) วรเชษฐ์

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ เอออะไรตกใจไปเปล่าเปล่า
นิจจาเจ้าช่างไม่เชื่อน้ำใจผัว
กระโดดขึ้นหลังม้าเจ้าอย่ากลัว
ประคองตัววันทองย่องเหยียบโกลน

(สองชั้น)

นางหวั่นหวั่นครั่นคร้ามขึ้นไม่ได้
ขุนแผนหน่วงสีหมอกไว้มิให้โผน
ม้าดีผีเท้าก้าวโจน
นางกลัวตัวโอนเข้าแนบชิด

(ชั้นเดียว)

สองมือกอดผัวให้ตัวแน่น
ขุนแผนยิ้มหยอกศอกสะกิด ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ นี่อะไรตกใจไปเปล่าเปล่า
นิจจาเจ้าช่างไม่เชื่อน้ำใจผัว
โดดขึ้นหลังม้าเถิดอย่ากลัว

ประคองตัววันทองย่องเหยียบโกลน
นางหวั่นหวั่นครั่นคร้ามไม่ขึ้นได้
ขุนแผนกดสี่หมอกไว้มิให้โผน
ม้าดีผีเท้าไม่ก้าวโจน
นางกลัวตัวโอนเข้าแนบชิด
สองมือกอดผัวให้ตัวแน่น
ขุนแผนยิ้มหยอกศอกสะกิด

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๘๕)

(๓๙) สาวน้อยเล่นน้ำ

๏ นางจึงสรงสนานในสระศรี
กับกำนัลนารีเกษมศานต์
หอมกลิ่นโกสุมประทุมมาลย์
อาบอบชลธารขจรไป
น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา
ว่ายแหวกประทุมาอยู่ไหวไหว
นิลุบลพ้นน้ำขึ้นรำไร
ตูมตั้งบังใบอรชร ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๖๖)

(๔๐) สุดสงวน

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ น้องเอ๋ยเพราะน้อยฤๅถ้อยคำ
ช่างหวานฉ่ำจริงแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
แม่เนื้อหอมพร้อมชื่นดังอบเชย
เงยหน้าพี่จะเล่าให้เจ้าฟัง
ได้เชยชิดเข้าสนิทอย่างนี้แล้ว
ขอเชิญแก้วกิริยาเมตตาบ้าง
พี่จะมอบรักไว้ที่ในนาง
อย่าระคางข้องแค้นระคายเคือง ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ น้องเอ๋ยเพราะน้อยฤๅถ้อยคำ
หวานฉ่ำจริงแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
เจ้าเนื้อหอมพร้อมชื่นดังอบเชย
เงยหน้ามาจะว่าไม่อำพราง
ได้ชมชิดเข้าสนิทอย่างนี้แล้ว
ขอเชิญแก้วกิริยาเมตตาบ้าง
พี่จะมอบเสน่ห์ไว้ที่ในนาง
อย่าระคางข้องแค้นระคายเคือง ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๖๒)

(๔๑) หกบท

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ อกเอ๋ยน่าน้อยใจนัก
ชั่วช้าอัปลักษณ์บัดสี
ช่างกระไรไม่มีความดี
เสียทีที่กำเนิดเกิดมา
ทำให้เคืองเบื้องบาทบิตุรงค์
เหมือนมิใช่เชื้อวงศ์อสัญหยา
ถึงม้วยมุดสุดสิ้นชีวา
ก็ดีกว่าที่ได้รับอัประมาณ ฯ

บทในบทละครเรื่องอิเหนา

๏ อกเอ๋ยน่าน้อยใจนัก
ชั่วช้าอัปลักษณ์บัดสี
ช่างกระไรไม่มีความดี
เสียทีที่กำเนิดเกิดมา
ทำให้เคืองเบื้องบาทบิตุรงค์

เหมือนมิใช่เชื้อวงศ์อสัญหยา
แม้นม้วยมุดสุดสิ้นชีวา
จะดีกว่าที่ได้รับอัประมาณ ฯ

(อิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๘๓)

(๔๒) เหรา

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ ลงเล่นน้ำดำดั้นอโนดาต
ใสสะอาดเยือกเย็นเป็นนักหนา
ฝูงมังกรล่อแก้วแพรวพรายตา
ทัศนารำลึกถึงบังอร ฯ

บทในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

๏ ลงเล่นน้ำดำดั้นอโนดาต
ใสสะอาดเยือกเย็นเห็นขอบผา
หมู่มังกรล่อแก้วแพรวพรายตา
ทัศนารำลึกถึงวันทอง ฯ

(ขุนช้างขุนแผน ฉบับหอฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๖๕)

(๔๓) อกทะเล

บทที่ร้องกันทั่วไป

๏ เอ๊ะ เวลาฟ้าขาวจวนเช้าตรู่
พินิจดูแสงเดือนแสงเลื่อนแสง
แสงทองส่องงามอร่ามแรง
จวนจะแจ้งเสียจริงจริงต้องจากไกล
อ้อล่วงสองยามตามกำหนด
ต้องจำงดแล้วหนาลาพิศมัย
ขอเป็นมิตรจิตติดกันไว้
ท่านทั้งหลายจงได้เป็นสุขเอย ฯ

บทในแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภา

๏ เวลาร้องมาเพียงสักครู่
พินิจดูแสงเดือนแสงเกลื่อนแสง
แสงไฟพรายงามอร่ามแรง
จวนจะแจ้งแสงสว่างนี่อย่างไร
อ้อล่วงสามยามตามกำหนด
ต้องจำงดแล้วลาพิศมัย
ขอเป็นมิตรจิตติดกันไว้
ท่านทั้งหลายจงได้เป็นสุขเอย ฯ

(พระนิพนธ์สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์)

พิมพ์ที่แผนกการพิมพ์
ห้างหุ้นส่วนจำกัด เกษมสุวรรณ
๑๑๖-๑๑๘ ถนนตีทอง พระนคร
นายเกษม สุวรรณประสิทธิ์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
พฤษภาคม ๒๕๐๕